

SZENT ERZSÉBET ÉS MARBURGI KONRÁD

Az 1972-ben megjelent új zsolozsmás könyv (Liturgia Horarum) IV. kötetében november 17-i dátum alatt találjuk Sancta Elisabeth Hungariae-t, Magyarországi Szent Erzsébetet. Rövid életrajzi adatok vezetnek be az emlékének szentelt zsolozsmarészt. Ezek sorában az utolsó: „Meghalt Marburgban, 1231-ben”. Saját második olvasmánya a következő címet viseli: „Marburgi Konrádnak, Szent Erzsébet lelki vezetőjének a leveléből”. A címet követő rubrikából azt is megtudjuk, hogy a szóban forgó levelet 1232-ben, tehát a szentünk halála utáni évben írta a pápához. Konrád levele a szentté avatással kapcsolatos eljárás egyik okmányaként szerepelt.

De hogyan és mikor is került kapcsolatba Erzsébet Marburgi Konráddal, és milyen volt e kapcsolat jellege, tartalma élete során? Többek között erre a kérdésre is érdekes és tanulságos választ ad *Walter Nigg* svájci protestáns egyháztörténész *Die Heiligen kommen wieder* (A szentek visszatérnek; Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 1973) című könyvében, amelynek Szent Erzsébettel foglalkozó részét érdemes közelebbről szemügyre vennünk. Gyermekkora vallásos neveléséről azt írja, hogy Zsófia, a Wittelsbach-házból származó őrgrófné, Erzsébet anyósa ellenőrizte a leány hitgyakorlását. Nem volt olyan gonosz anyós, mint amilyennek a későbbi életrajzírók festették, és hogy a köztük előfordult összekoccanások ellenére, Zsófia a maga módján kedvelte őt. Látszik abból is, hogy neki ajándékozta miniatúra festményekkel díszített zsolozsmakönyvét, amikor az öreg őrgróf, Herrmann halála után négy évvel belépett az eisenachi ciszterciata apácák közé.

Herrmann életmódja és felfogása inkább taszítóan hatott Erzsébetre. Éppúgy a környezetében nagy lábon élő társaság. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy Szent Erzsébet megvetett minden földi örömet. Az egykorú források beszámolnak róla, hogy „nagyon szívesen táncolt”. Nem látott ebben semmi bűnös dolgot, vagy keresztény nőhöz nem illő viselkedést. Viszont a második táncnál rendre köszönettel visszautasította a felkérést: „Elég legyen nekem egyszer”. Nem mindennapi önuralomról tanúskodik kijelentése, melyet a hagyomány megőrzött számunkra, akár csak a másik: „Amikor a legszebb, akkor akarok Isten kedvéért lemondani”. Nem lett volna ember, ha e téren sohasem viselt volna... Megtörtént, hogy egyszer a szentmise közben úgy rajta felejtette a tekintetét ünnepi díszbe öltözött férjén, Lajos hercegen, hogy csak a csengettyűszó riasztotta fel édes ábrándozásából. Ekkor az oltárra nézve látta, hogy a szentostya vérzik. Vigasztalan sírással bánta súlyosnak érzett bűnét. Lajos azonban így szólt hozzá: „Legyünk vidámak Istenben. Majd én megsegítek, hogy vezekelj, és előre haladj.” Tragikusan valósult meg ígérete akkor, amikor kereszties lovagként meghalt és 19 éves feleségét addigi élete legnagyobb próbatétele elé állította...

Még házáséletük éveiben ismerkedtek meg Assisi Szent Ferenc első németföldi tanítványainak életével és működésével. Konkrét adatot erről Gianói Giordano krónikájában találunk: „Ekkor Caesar testvér felvett egy hívőt, akit *Rüdigernek* hívtak, akit megtettek később halberstadti gvardiánnak, s aki *Szent Erzsébetnek* volt *tanítómestere a lelki fegyelmezés terén*”. Rüdiger testvér nem fölszentelt pap, de beszámolt neki a Poverellóról és mozgalmáról. Nem kellett sok szót vesztegetnie, hiszen Erzsébet lelke sok tekintetben rokon volt a Ferencével. De nem is maradt meg a kötetlen társalgásnál. Egyszer várkastélyában magára öltött egy koldusruhát, s nevetve mondta szolgálóinak: „Ilyen leszek, ha majd egykor koldulni fogok az ajtó előtt...” Amikor Rüdigert máshová helyezték, még Lajos életében Erzsébet *Marburgi Konrádot* választotta gyónatójának, mert úgy vélte, hogy szegénységében leginkább ő folytathatja majd Rüdiger testvér lelki vezetését. Valóban, Konrád jelentős szerepet töltött be Erzsébet életében, de – mint *W. Nigg* megjegyzi – „személyiségével kapcsolatban nem könnyű megtalálni a helyes szavakat”.

Érezte ezt már Berthold bencés káplán, Konrád személyes ismerőse, aki így ír róla: „Salamon mondása szerint ki tudhatja, vajon Isten szeretetére vagy gyűlöletére méltó-e?” Tehetségét nem

rejtette véka alá, mert egyetemi tanulmányai végeztével a magiszteri címet viselte. Valószínűleg egyházmegyes pap volt, aki kapcsolatban állt a premontrei renddel. Magával ragadó szónok, tiszta erkölcsű, aszketikus ember, aki teljesen odaadta magát annak a feladatnak, amit éppen végzett. Az már kevésbé szolgálhatott Isten tetszésére, hogy olykor elragadta őt a szónoki hæv, és amikor a tévtanok felkutatásának feladatával bízták meg Németországban, túlzása a tettek mezején is megmutatkozott. *Félegyházy József* írja *A középkor egyháza* című könyvében: „Hibáztatnunk kell az egyház némely megbízottjának – aminő például a szigorúsága miatt 1233-ban meggyilkolt Marburgi Konrád – oktalan buzgóságból származó visszaéléseit”.

Már ennyiből is kivehető, hogy Konrád Erzsébetnek ellenlábasa volt e szó vérmérsékleti és jellembeli értelmében egyaránt. Erőteljesen kezébe vette a 18 éves Erzsébet lelki irányítását és nem mondható, hogy rossz tanácsokat adott volna neki. Csakhogy olyan fokú alárendeltséget követelt tőle, amely szinte éretlen gyermekké fokozta le a hitben és szeretetben érett családanyát. S ha nem engedelmeskedett, Konrád nem riadt vissza még a testi fenyegetéskalkulációjától sem. Erzsébet félt tőle, de úgy tűnik, nemcsak tiszteletből. Igaz, Konrád is érezte, hogy Erzsébet ingujjra vetkőztetésével és megvesszőztetésével túllépte az illendőség határát, és maga fűzte hozzá beszámolójához: „Bocsássa meg ezt Isten nekem!” Ez azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy ne fenyegetőddzék a gyóntatói tisztéről való lemondással, mihelyt Erzsébet a legcsekélyebb mértékben próbált valamit önállóan kezdeményezni.

Erzsébet félt, szenvedett Konrádtól, mégsem küldte el. Gondolkodásába bepillantást engednek szavai, amelyekkel a vele együtt megvesszőztetett szolgálóját. Irmgardot igyekezett megvigasztalni. „Szívesen el kell viselnünk ilyesmit – mondta neki –, hiszen olyanok vagyunk, mint a folyóparton növő nád. *Ha a folyó árad, a nád meghajlik, alámerül, és a víz tovafoylik fölötte anélkül, hogy megsértené. Ha azonban az áradás megszűnik, a nád ismét fölegyenesedik*, vidáman, frissen s erőteljesen növekedik”. Konrád ostorcspásai lelkileg nem törték össze, ellenkezőleg: általuk emelkedett föl az életszentségre. Az sem változtatott ezen, hogy gyóntatója nem volt hajlandó megengedni neki a koldulást. Erzsébet öntudatosan, Isten gyermekeinek szabadságával közölte: „Akkor valami olyat teszek, amiben nem fog tudni meggátolni!”

Ez volt a szeretet gyermekéről való lemondás és egy ispotály megalapítása Marburg határában, a Lahn völgyében. Maga is odament lakni, hogy szolgálja és ápolja a beteget. Tette motívumát feltárja egyik mondása: „Mily jó nekünk, hogy így *fürdetjük és betakarjuk az Urat*”. Pedig a Konráddal való együttműködés nem volt zavartalan életének e szakaszában sem. . . Ekkor történt, hogy eltávolította Erzsébet mellől régi szolgálóit, Irmtrudot és Gudát, akik könnyezve vettek búcsút őrjöngtől. Helyettük egy zsémbes öregasszonyt adott segítségül, aki inkább megkerítette, mint megkönnyítette életét. A leprások ápolásával kapcsolatban életbe léptetett szigorú intézkedéseinek áthágásáért itt is megvesszőztette Erzsébetet. Amikor az asszony fölcsozódott ájulásából, ezt mondta Konrádnak: „Annyira megütöttél, hogy egészen az angyalok kilencedik karáig repültem”. A nem kevésbé jellemző válasz így hangzott: „Azí akartam, bár az angyalok kilencedik karáig ütelgelhettelek volna. . .” Erzsébet lelki habitusa annyira másfajta volt, hogy ez a tekintélyre alapozó ember képtelen őt megérteni. Igaz, *Reinhold Schneider* szerint „ami. . . Konrádot illeti, semmi kétség sincs afelől, hogy önmagával éppoly kevésé jött rendbe, mint rossz szellemével; hogy *belsőleg rosszul alakult ember volt*”.

Ellentétük még egyik utolsó beszélgetésükéből is kiderül. Konrád megbetegedett. Magához hívatta Erzsébetet, s megkérdezte, mi a szándéka ispotályával, amelynek a fennmaradása szerinte nagyon is kevésé biztosított. Erzsébet hideg, józan nyugalommal válaszolta: „Én halok meg, s nem Ön!” Előérzete nem csalt. Megbetegedett, és a hiányos táplálkozás következtében leromlott szervezete nem állhatott ellent a betegségnek. Alig két hétig fekvő beteg. Konrád meggyóntatta, majd megkérdezte, van-e végrendelet. Erzsébet csodálkozott a kérdésén, hiszen már mindennét elajándékozta, s így nincs miről rendelkeznie. Halála előtt két nappal azt kívánta, hagyják egyedül. Ekkor főként az Úr Jézus passiójával foglalkozott. Az 1231. november 16-ról 17-re virradó éjszaka, „az első kakasszó után” halálával beteljesítette önmagát.

Halála után Konrád mester buzgón gyűjteni kezdte az Erzsébet életszentségére vonatkozó bizonyágtételeket, hogy szentté avatása mielőbb megtörténhessen. Hessen őgróffjának a támogatásával óhaja hamarosan teljesült: még négy évet sem nyugodott Erzsébet a marburgi ispotály-

templom sírjában, amikor 1235 pünkösdjén IX. Gergely pápa oltárra emeltette. II. Endre királyunk még megélhette, hogy leányának képét a szentek dicsőfénye övezi.

Az Erzsébet és Konrád közötti meg nem értés távolabbi oka talán Erzsébet magyar származásában is kereshető. *Nigg* meg is jegyzi: „*Mint magyar nő idegen jelenség volt Németországban*”. Vajon e körülménynek is szerepe volt abban, hogy a Lajossal történt egybekelés és első gyermekük megszületése után férjével együtt hazátogatott Magyarországra? A látogatáshoz érdekes hagyomány fűződik, amit nem mindenki ismer. Eszerint a fiatal pár lóháton utazott, és Pozsonyban találkozott II. Endre királlyal. A király nászajándékot akart adni asszonylányának. Megkérdezte, mi a kívánsága. Erzsébet állítólag ezt válaszolta: „Építsen apámuram Pozsony közelében egy kápolnát a Szent Szűz tiszteletére”. E kérés nyomán épült fel a Szentől nem messze levő Tolvajfalva kápolnája egy régi, római korból való síremlék fölé. Nagy Lajos király anyja adományozta az óbudai klarissza nővéreknek e települést, amelyet ők Sárjala nevű birtokukkal egyesítettek, és *Boldogasszonyfalvának* nevezték el. E név lerövidülése a Boldogfa (jelenleg Boldog, Szlovákia nyugati kerületében). A szenci anyakönyvben (ma Senec, ugyancsak Nyugat-Szlovákiában) 1706. február 13-án kelt bejegyzés olvasható: „a mai napon visszafoglaltuk a *Szent Erzsébet által építtetett boldogfai templomot*”. (A jelenlegi boldogfai plébános, Koller Gyula c. eszperes szíves közlése alapján.)

Magyar vonás Erzsébet életében az is, hogy amit tett és vállalt, szenvedéllyel, szinte *önmagát elpazarolva* tette. Megfigyelhető ez az 1226. évi türingiai éhínség idején tanúsított viselkedésén éppúgy, mint a korát messze megelőző magatartásában szolgálói iránt, akiknek nem engedte meg, hogy úrnőnek szólítsák és magázzák. Hitvestársa iránti szeretetéről *Nigg* így ír: „Csinos öltözeteivel Erzsébet mindenkor a férjének akart tetszeni. Ha Lajos hazatért, Erzsébet repült elé, örömtől repesve ölelte át és magyar vérének szenvedélyével »ezerszernél is többször csókolta őt szívből szájon«” – mint az egykorú krónikás feljegyezte. Családi életük szomorú eseményei alkalmával is megmutatkozott e szenvedélyesség. Amikor váratlanul megtudta, hogy férje keresztves vitéz lett, ijedtében elájult. Később elvonuló férjét kétnapi úton elkísérte. Miután elbúcsúzott tőle, „teli torokkal kiáltotta: »Jaj nekem, szegény asszonynak!«” Attól fogva csak özvegyi ruhákat viselt. A Lajos halálhírén érzett gyásza is elemi erővel tört ki rajta. „»Halott. Haljon meg csak számomra – mondta – a világ minden öröme és tisztessége.« Ezután nagy fájdalommal kelt föl, s a teremben ide-oda szaladgált, sírva és kiabálva, éppen úgy, mint az esztét veszített ember” – jegyezte föl róla egy kortárs krónikás barát. Pedig ekkor volt várandós a harmadik gyermekükkel. Amikor Lajos földi maradványait átszállították halála helyéről, Otranto kikötővárosából Bambergbe, e szavakra fakadt: „Ha az egész világ árán még egyszer élve az enyém lehetne, magamhoz venném, és utána tüstént koldulni mennék vele”.

A következő, még lánykorában lejátszódott templomi jelenet mintha koronáját a boldogságos Szűznek felajánló *Szent István királyra* emlékeztetne. Anyósa és sógornói mellett ült. Egyszer csak kilépett a padból, levette a fejéről hercegnői koronáját, s a földre borult. A nép csodálkozva nézte, míg Zsófia ögrófné haragosan korholta: „Erzsébet kisasszony, mit szándékozik ön ezzel? Új szokásokat akar nálunk bevezetni, hogy az emberek kinevessenek bennünket?” A megszólított alázatosan, de határozottan felelt: „Kedves Asszonyom, ne tagadja meg ezt tőlem. Szemem előtt oly irgalmasan áll itt Krisztus képe, amint az édes, szelid Krisztust tövissel koronázzák. Erre az én koronám kigúnyolja őt.”

IX. Gergely pápa, aki szentté avatta Erzsébetet, egy héttel később egyik levelében így mutatott rá életének jelentőségére: „A kohó paraszát a *szenvedélyes szeretet* műveiben tartotta izzásban; hiszen tüzesen szerette Istent és a felebarátot. Emésztő tűzben meg örök izzásban lakozva kioltotta (magában) a bírvágyat, mely anyja a veszekedésnek, s elvonta kezét az igazságtalan javaktól.” A pápai levélnek utóbbi mondata nem kegyes szóhasználat csupán; utalás Erzsébet *hajtólési szokására*, amelyet *Nigg* úgy jellemez, hogy az a felebaráti szeretetnek szokatlan formában történt megvalósítása. Wartburg várában Erzsébet „meggondolta, hogy a szegényeknek kell lakolniok azért, amit a hercegek és urak élvezettel fogyasztanak”. Lelkiismeret-furdalása támadt, s ezt elpanaszolta Konrád mesternek. Az ő nem mindennapi tanácsa úgy szólt, hogy „csak olyan javakat élvezzen, amelyeket igazságos módon szereztek meg”. Nem adott tehát neki valami jegyzéket a megengedett, illetve a tilos ételek soráról, hanem rábízta az egyes esetet lelkiismereti döntésére. Ezzel a néma, számára olykor fájdalmas, sőt bizonyára ártalmas tiltakozással viselte a tömegek

nyomoráért a közös felelősséget. Nigg nem habozik megállapítani: „Szentünk az erőszakmentes, krisztusi forradalomnak volt egyik képviselője. Ez Krisztusnak a világban történt fellépése óta belülről rengette meg a világot, és mélyebben ragadta meg a rosszat, a bajt, mint az erőszakos, Isten nélküli forradalmak, amelyek csupán új igazságtalanságokat hoznak létre. Erzsébet csendes forradalmának felvázolásával *elhalványul a jótékonykodó fejedelemnő* ártatlan elképzelése, s előtérbe kerül a valódi kép” (i. m. 56–57. lap).

DIETRICH VON APOLDA

LEGENDÁJA SZENT ERZSÉBETRŐL

Dietrich von Apolda domonkos szerzetes legendája Szent Erzsébetről 1298-ban íródott. A mű meglehetősen hosszú, ezért – terjedelmi okoknál fogva – lapunk nem vállalkozhat teljes közlésére. Mindenképpen érdemes volna azonban szorgalmazni lefordítását, hogy a magyar olvasóközönség csonkítás nélkül, az egész legendát megismerhesse. Most csak két részletét tesszük közzé ízelítőül, a Szent Erzsébet-jubileum – halálának 750. éve – alkalmából. Az egyik a legenda bevezetése, mely azt mondja el, miként látott hozzá a tudós prédikáló testvér a legenda megírásának, a másik Boldog Erzsébet „utolsó betegségéről” szól, amely „az örökkévalóság dicsőségébe” vitte át.

*Dietrich von Apoldát Erzsébet életszentsége és életének történeti hitelű előadása egyaránt foglalkoztatta, ezért legendája valóban részletes és hitelt érdemlő forrásunk. A fordítás alapjául Gombos F. A. *Catalogus fontium historiae Hungaricae* című gyűjteménye (t. III, n. 4970. pp. 2341–42 et 2378) szolgált.*

ELŐLJÁRÓ BESZÉD A BOLDOG ERZSÉBET ÉLETÉRŐL, HALÁLÁRÓL ÉS CSODÁIRÓL SZÓLÓ KÖNYVHÖZ

Mikor Boldog Erzsébet életéről, szokásairól, haláláról és csodáiról való vizsgálódásaimat megkezdtem, néhány írást ajánlottak fel nekem ezekről, vagyis: mondásairól egy kis könyvecskét, melyet négy szolgálója készített és marburgi Konrád mester írását is, melyet Erzsébet életéről, haláláról és csodáiról IX. Gergely pápa idején készített. Mindezekben bizony a tiszta, egyszerű és valóságnak megfelelő igazság fellelhető. Ennek ellenére be kell vallanom, hogy ezek érdeklődéscmet nem teljesen elégitették ki. Sem a személyeket, sem származásukat, címeiket, méltóságait és tisztségeiket ezek nem tartalmazzák, sem a különböző tartományok, hely és idő és a történetre vonatkozó nevek sincsenek feljegyezve, amelyeket azok, habár számunkra most szükségesegek lennének, akkor mintegy számunkra ismertként, mellőztek. Hogyan is elégithetnék ki a hiányos dolgok az olvasót? Az ugyanarra vonatkozó anyagnak az összefüggése sincs meg, mivel szétszórtan vannak elhelyezve, amint az előadó eszébe jutottak. Ugyanis az elbeszélők esküjével megerősítve jegyezték le őket, úgy, amint a tanúvallomásokot szokták felvenni. Elolvastam azonkívül a prédikátorok rendjéből való igen tanult és odaadó férfi, Ottó testvér beszédét is, amelyik így kezdődik: „Erős asszonyt” és egy bizonyos másvalaki másik „Ékességére és tisztességére” kezdetű beszédét. Ezek Erzsébet cselekedeteiről csak röviden szólnak. Különböző krónikákat is megvizsgáltam, megtalálni akarva, amit kerestem. Mivel nem leltem oly helyet, hol kereső lábam megpihenhetett volna, a szerzetesek és apácák klostromait látogattam meg, elmentem a városokba, várakba és mezővárosokba, idős és szavahihető személyeket kérdeztem meg, leveleket küldtem, mindenben Erzsébet történetének teljességét fürkészve. Az Úr megtettesülésének